

УДК 349.2

СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ДОГОВОРІВ ПРО ПРАЦЮ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Цесарський Ф. А.,

*доцент кафедри трудового права
Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
д-р юрид. наук, доцент*

Дослідження вітчизняних науковців періоду становлення незалежної України щодо проблеми договорів (угод, контрактів) найму праці є важливою складовою становлення національної юридичної доктрини. Відображення цих досліджень, серед іншого, міститься в статистичних показниках наукової діяльності за спеціальністю 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення», яку було виокремлено ще в радянській науці. Відповідно до узагальнень, що зробили фахівці Львівського державного університету внутрішніх справ В. К. Грищук, Б. О. Кириш, О. Ф. Пасека у 2010 р., протягом 1991 – 2009 років в Україні було захищено 7 докторських та 148 кандидатських дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата юридичних наук з цієї спеціальності, присвяченої аспектам правової регламентації найманої праці.

При цьому у 1991 – 1992 рр. таких захистів не було, у 1993 році було захищено лише одну кандидатську роботу, в 1994 році – дві кандидатські, у 1995 році – ще дві, у 1996 – три кандидатських дисертації, у 1997 – дві роботи, у 1998 році – 5 кандидатських, у 1999 році – 6, у 2000 році – 5 кандидатських, у 2001 році – перша докторська і 8 кандидатських робіт, у 2002 році – одна докторська і 9 кандидатських, у 2003 році – одна докторська і 14 кандидатських, у 2004 році – 12 кандидатських, у 2005 році – 2 докторські та 13 кандидатських, в 2006 році – 7 кандидатських, у 2007 році – одна докторська та 12 кандидатських, у 2008 році – вже 22 кандидатських, а у 2009 році – 25 кандидатських дисертацій. Наведена статистика свідчить про певну активізацію наукової роботи з проблем трудового права у середині 90-х років ХХ ст. та про нове істотне зростання відповідного наукового пошуку в кінці першого десятиріччя ХХІ ст. З цього випливає, що до початку ХХІ ст. абсолютну більшість фахівців з трудового права в Україні становили автори, що сформувалися як науковці в радянський період.

Варто вказати на значущість навчальних закладів, де відбувся відповідний науковий пошук та робота спеціалізованих рад зі спеціальності 12.00.05; у цьому контексті особливе місце займає Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, де у вказаний період було захищено 5 докторських та 39 кандидатських дисертацій. Київський національний університет імені Тараса Шевченка став місцем захисту 1 докторської та 26 кандидатських, а Одеська національна юридична академія – однієї докторської та 11 кандидатських робіт. Також варто

вказати на роль Харківського національного університету внутрішніх справ, де відбувся захист 53 кандидатських робіт, та Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля (14 кандидатських робіт). Три кандидатські роботи були захищені у Львівському національному університеті ім. Івана Франка та лише одна – в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького.

Тематика вказаних досліджень 1993 – 2009 рр. має певну специфіку, зумовлену вектором розвитку науково-педагогічної діяльності у цей період. Так, десять з досліджених дисертацій було присвячено специфіці праці працівників органів внутрішніх справ, ще шість – регламентації праці педагогічних та науково-педагогічних працівників, і ще шість – праці державних службовців; при цьому специфіці правової регламентації більшості інших сфер праці не було присвячено жодної дисертації. Примітно, що лише п'ять кандидатських робіт того періоду були присвячені міжнародним чи європейським правовим стандартам у сфері праці, їх імплементації та адаптації (дисертації Миколи М. Феськова 2002 р., Дмитра М. Величка 2008 р., Єгора В. Краснова 2008 р. Марини М. Грекової 2009 р. та Дениса В. Назарова 2009 р.).

При цьому в усіх досліджених дисертаційних роботах вітчизняних науковців 90-х років ХХ ст. абсолютну більшість джерел становили публікації радянського періоду, у наступному до них додалися посилання на пострадянські російськомовні та україномовні публікації, із мінімальною увагою до творів європейських науковців. Певними виключеннями у цьому загальному пострадянському дискурсі варто вважати проведення окремих наукових заходів з питань співвідношення трудового права України та європейських стандартів регламентації праці, видання у 2004 р. підручника «Трудове право ЄС» тощо.

У таких умовах спроби багатьох вітчизняних авторів за будь-яких обставин утриматися в межах радянського дискурсу трудового права іноді узагалі залишаються поза науковою аргументацією. Так, Л. Ю. Прогонюк у кандидатській дисертації 2013 р. указувала, що «використання зарубіжного досвіду не повинно бути основним шляхом формування інституту припинення трудових відносин». Я. А. Одвічена у цьому ж році в дисертаційному дослідженні вказувала, що «досвід країн ЄС необхідно застосовувати в частині, яка відповідає існуючому в Україні менталітету».

Концентрування сучасних вітчизняних дослідників виключно на радянській практиці та доктрині яскраво відображено у їх спробах періодизації розвитку питання трудового договору у правовій системі. Характерним є підхід Л. Ю. Величко, що пропонувала виокремити такі етапи розвитку правового регулювання розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця у разі змін в організації виробництва і праці. Перший етап, до 1917 р., на її думку, становить «зародження правової регламентації розірвання трудових відносин з ініціативи роботодавця», другий (1917 – 1922 рр.) – відображає «появу правового впорядкування розірвання трудового договору з ініціативи наймача при ліквідації підприємства або скороченні штату працівників», третій (1922 – 1991 рр.) – «пода-

льший розвиток законодавства про розірвання трудового договору» та четвертий (з 1991 р.), що включає відповідне правове регулювання «в роки незалежності України». Аналогічно Н. Г. Москалик розвиток вітчизняного законодавства про строкові трудові відносини поділяє на три періоди: кінець 1917 – 1922 рр., 1922 – 1971 рр. та 1971 – 1991 рр., залежно від схвалення відповідних республіканських радянських кодексів.

Практично усі зазначені дисертаційні роботи 1993 – 2009 рр. з трудового права не могли оминати питання договорів найму роботи (трудо-вих договорів), значна кількість яких є прямо пов'язаною з питаннями договірної регламентації трудових відносин. Це, насамперед, три докторські роботи – Пилипа Д. Пилипенка («Проблеми теорії трудових правовідносин в умовах переходу України до ринкової економіки» 2001 р.), Миколи І. Іншіна («Проблеми правового регулювання праці державних службовців України» 2005 р.) та Олега М. Ярошенка («Джерела трудового права України» 2007 р.), а також ще 34 кандидатські дисертації.

Ще у 16 дослідженнях того періоду вказані питання індивідуальних угод про працю були включені до предмета дослідження.

У період 2010 – 2016 рр. кількість дисертаційних досліджень зі спеціальності 12.00.05, присвячених найманій праці, продовжила зростати; достатньо вказати на те, що безпосередньо питанням трудових договорів у цей період було присвячено не менше 25 дисертацій. Насамперед, варто вказати на докторське дослідження Віктора О. Процевського «Закономірності співвідношення приватного та публічного правового регулювання трудових відносин» 2012 р. та захищені у Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка дисертації Наталії О. Мельничук «Договірне правове регулювання відносин у сфері праці» 2013 р. та Олени О. Коваленко «Правові проблеми свободи волі сторін при укладанні, зміні та припиненні трудового договору» 2015 р. У вказаному університеті в зазначений період також було захищено дев'ять кандидатських дисертацій із вказаної тематики.

Варто вказати, що такий підхід може бути виправданим, насамперед, консервацією в Україні радянської моделі кодифікованої регламентації трудових відносин згідно з досі чинним Кодексом 1971 р. У 1996 р. відбулося закріплення у ст. 43 Конституції України норм щодо права на працю, яке включає можливість заробляти собі на життя працею, яку людина вільно обирає або на яку вільно погоджується, щодо заборони примусової праці, захисту від незаконного звільнення, права на своєчасне одержання винагороди за працю та створення державою умов для повного здійснення громадянами права на працю, рівних можливостей у виборі професії та роду трудової діяльності.

Втім запровадження нових стандартів економічних прав людини не привело до істотної зміни норм Кодексу 1971 р.; його термінологію та функції було запозичено в інших актах вітчизняного законодавства. Така ж термінологія зазнає сталого вжиття у правозастосовній практиці Конституційним судом України, судами загальної юрисдикції.